

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 06.10.2015
Yayın Kabul Tarihi: 12.12.2015

Türk Dünyasında Masal Tarih İlişkisi*

Fairytales World History In Turkish Relations

Dr. Ali Osman AKALAN **

Öz :

Halk anlatılarının, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla olağanüstü durum ve olayları yine olağanüstü kahramanlara bağlayarak anlatan türlerine masal denir. Masallara olağanüstü durum ve olayları anlatırken, yer yer zamana ve tarihe yer vermektedir. Bununla birlikte cumhuriyetin ilk yıllarında millî devlet ilkesi gereğince Ziya Gökalp'in de belirttiği gibi üretilerek veya var olan değiştirilerek tarihi kahramanların çocuklar eliyle topluma anlatılması ilkesini de yerine getirmişlerdir. Makalemizde çok da kesişmesi mümkün olmayan ciddi bir kavram tarih ile itibari bir zaman ve yer üzerinden anlatılan halk kültürü ürünlerinin aslında ortak noktalarının olduğunu ve bunların toplumlar için kullanılabileceğini belirtmektedir.

Anahtar kelimeler: masal, tarih, ilişki, folklor, ideoloji.

Abstract:

Folk narratives, word of mouth, that had continued from generation to generation, often called fairy tale describing the types of emergencies and events by connecting extraordinary hero again. Tables describing the exceptional circumstances and events, gives place to place, time and date. However they also fulfill the republic's first year in accordance with the principle of national states Ziya Gökalp also produced historical heroes as stated by changing the hands of children or the

* Tatarakay'dan Keloğlan'a Türk Masalları Uluslararası Sempozyumu'nda (4-5 Haziran 2013) sunulmak için hazırlanan bu çalışma genişletilerek makale haline getirilmiştir.

** Araştırmacı, Tarih Uzmanı, alosay@yahoo.com, Ankara-Türkiye

principle to explain to the community. Our article is too serious a concept impossible to date as of the intersection of time and the common folk culture actually refers to the product described over the place and they can be used for society.

Key words: tales, history, relationships, folklore, ideology.

Dünya üzerinde sınırlar ötesi etnik, dil ve bazı durumlarda da din bağları ile bağlı olan fakat kaderin bir cilvesi olarak politik sınırlarla ayrılmış olan halkların en iyi örneği olarak Türkleri verebiliriz (Yeşil 2014; 15, Bainbridge 1995; 7-9). Doğu Avrupa'dan başlayan ve Çin'in Kuzey Batısında sona eren diğer bir deyiş ile Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar büyük bir coğrafyada yaşamaktadırlar (Yeşil 2014; 15-16, İsmailov 2002; 142). Bu durum dünya üzerinde yaşayan Türkleri sınıflandırırken ve onları isimlendirirken bir takım sorunları beraberinde getirmektedir. Hatta Jean-Paul Roux Türklerin tarihi adlı eserinde bu hususa değinerek Türk tanımını yaparken ortaya çıkan çelişkileri ifade etmiştir. Türkleri tanımlar ve tasnif ederken, ırka göre yapılan tanımında, konuşulan dile göre yapılan tanımında bir takım eksikliklerinin olduğunu belirtmiş bütün Türkçe konuşanların Türk sayılması veya bütün Müslümanların da Türk sayılması gibi değişik durumların varlığından irken saf bir Türk bulmanın zorluğundan bahsetmiş ve tanımını kültür ve hissetme eksenli yapmaya çalışmıştır. (Yeşil 2014; 16, Roux 2007; 142-143) Türk Dünyası kavramı Türk halklarının Orta Asya, Anadolu, Kafkasya, Rusya-Sibirya, Orta Doğu, İran ve Balkanlar coğrafyasında genel bir yayılım gösteren Türk halklarını ve Türk devletlerini ifade etmektedir. (Yeşil 2014; 16) Bu toplulukların hepsi Türk soyundan olmakla birlikte içlerinden bazıları kendilerini Türkçe konuşan uluslar veya benzeri biçimlerde nitelemektedir. Dil ulus olmanın en önemli özelliklerinde biri olduğuna göre kendilerini bu şekilde niteleyen ulusları da Türk Dünyası'nın bir parçası olarak görmekteyiz. (Yeşil 2014; 16) Farklı coğrafyalarda yaşayan, farklı inanç sistemi bulunan Türkçenin şive ve lehçelerini konuşan bunlarla sözlü veya yazılı bir edebiyat meydana getirmiş olan fakat hepsi Türk ırkına mensup insanların toplu olarak yaşadıkları bölgelerin genel adı Türk Dünyası'dır. (Yeşil 2014; 15-17)

İnsanın gerçekle gerçeküstünü harmanlayıp, olmasını hayal ettiği dünyada, geçmişte belirsiz bir zamanda, sıradan insanların çoğu kez gerçeküstü güçlerle donanıp olağan veya olağanüstü varlık ve olaylarla mücadelesinin anlatıldığı hikâyelere masal adı verilir. Bu hikâyelerde bazen hayvanların da insanlar gibi davrandığı; düşünüp, konuşabildiği hatta mahkeme kurup birbirlerini yargılayabildikleri görülmektedir. Sesin, kelimenin sihirlere güç kazandığı; yeraltı, su altı ve gökyüzü dünyalarının içi içe girdiği vakidir. (Dilek 2007, s. 17)

Türkçe lügatlerde "masal" kelimesi hakkında çeşitli tarifler yer almaktadır. Ahmed Vefik Paşa Lehçe-i Osmânî'de, "masal" maddesinde şöyle demektedir: "Mesel, hâlâ hikâye, dasitan, menkabe mânâsına fıkra ve kazıyyeden gayri." Muallim Naci, Lügatinde "masal"a değil de "mesel"e yer verir: "Dâsıtân, kissa-i meşhûre. (Masal) bundan muharrefdir." Kitâb-ı Müntahabât-ı Lügat-ı Osmânî müellifi Mus-

tafa Şükrü'nün tarifinde bazı değişik unsurlar da vardır. “Misâl”maddesinde şöyle denilmektedir: “Ahlâk ve âdâta müteallik olan kıssa ve hikâye ve rüya ki uykuda görünür gibi mânâsına.” Şemseddin Sami Kamûs-ı Türki'de “Mesel” maddesinde şu tarifi vermektedir: “Âdâb ve ahlâk ve nasâyihe müteallik küçük hikâye. (Masal bundan galattır).” Mehmed Salâhî'nin tarifi de Şemseddin Sami'ninkine pek yakındır. O da Kamûs-ı Osmânî'de “mesel”le ilgili olarak şöyle demektedir: “Dâsitân, kıssa; (masal) bundan muharrefdir.” Hüseyin Kâzım Kadri Türk Lügati'nde “masal”ı şöyle tarif etmektedir: “Arapça mesel, emsal muharrefi; hikâye, menkıbe, destan.” Türk Dil Kurumu'nun çıkardığı Türkçe Sözlük'ün “masal” maddesi şöyledir: “Çocuklara anlatılan ve çoğu olağanüstü olayla süslenmiş bulunan ilgi çekici hikâye. “ Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat'inde “mesel” maddesi şöyledir: “Terbiye ve ahlâka faydalı, yararlı olan hikâye.” Türkçe sözlük hazırlayan yabancılar da masalın tanımına yer vermişlerdir.

F. Wilhelm Radloff, 'ın Arapça meselden geldiğini kaydettikten sonra “hikâye, fabl” demektedir. Adıyla anılan lügatin hazırlayıcısı Bianchi ise “masal” için “düzme” demektedir. Görüldüğü gibi, eski kaynaklar umumiyetle “mesel” şeklini tercih etmektedirler. Radloff'ta ise “masal” şeklini iki ayrı “s” ünsüzü ile yazılmasına mukabil aslının “mesel” olduğu kaydedilmektedir. (Sakaoğlu 2002, s.1-5)

Türk dünyasında ise masallar için aşağıdaki terimler kullanılmaktadır.

TÜRK BOYU	KULLANDIĞI TERİM
Çağatay	Erteği, Tumtak
Kazak-Kırgız	Ertek, Ertegi, Ertegi
Kazak	Şabur-şabis
Kırgız	At çabu, çöö comak
Teleütler	Çorçak
Sagay	Imak
Şor	Nibak, Sersek
Azerbaycanlılar	Nağıl
Çuvaşlar	Hallep
Doğu Türkistanlılar	Çoçek, Çöçek
Uygur	
Başkurt	Ekıyet
Özbek	Ertek
Türkmen	Erteki
Tatar	Ekıyet, Akıyat
Yakut-Saha	Olonho, Olanho, Ostuoroy
Kabardin	Şapıs
Altaylar	Çörçök
Tuvalar	Toll
Hakaslar	Nımah

Asya Türkleri arasında masal karşılığı olarak çoğunlukla “Çöçek” kelimesi kullanılmaktadır. Balkanlarda ise masal kelimesi canlı olarak yaşamaktadır. (Sakaoğlu 2002, 8)

Sosyal bilimler içerisinde ele alınan tarih; geçmişte olan olaylar veya bunlar hakkındaki belgelerin verileridir. (Köstüklü 1999; 11) Belgelere dayandırılmayan veya geçerli sayılabilecek kaynaklarla desteklenemeyen geçmiş; tarih biliminin konusu olarak algılanamaz. “Tarih” sözcüğü hem geçmişte kalan insani ve toplumsal olaylar topluluğunu, yani yaşanmış geçmiş adlandırmakta kullanılır; hem de bu sözcükle, bu yaşanmış geçmiş konu edinen bilim, tarih bilimi kastedilir. (Özlem 1996; 11)

Tarih derken kelimelerin üzerinde durmak lazım bir tanesi, historia, ikincisi tevarih, üçüncü tabir bilhassa tarih felsefesi açısından geçecek olan resgestae'dir. (Ortaylı 1996; 152) Tarih sözcüğünün batı dillerindeki tüm karşılıkları (Latince; Historia, İtalyanca: Storia, Fransızca: Historie, İngilizce:History, Almanca: Historie) Grekçe İstoria, İstorien sözcüğünden gelir. Sözcük İyon lehçesinde “bildirme”, haber alma yolu ile bilgi edinme anlamlarında kullanılmıştır. Attika lehçesinde ise sözcüğün görerek, tanık olarak bilme anlamlarının yanı sıra çok daha geniş bir anlam içeriğiyle fizik, coğrafya, astronomi, bitki hayvan bilgisi ve hatta giderek “doğa bilgisini kuşatacak biçimde kullanıldığı görülür. Aynı zamanda; Tarih kelimesi müşterek sami v-r-h köküne dayanmaktadır.

Buna göre tarihin manası, hakikatte “ay”ın tarihi demek olur ki, bu mana bir taraftan, bir hadisenin, bir tarihi olayın zamanını tayin ve tespiti, diğer taraftan da bir olayın meydana geliş anını zaman devresini ifade etmektedir. (İslam Ansiklopedisi C.11, 777) İstoria sözcüğünü sadece doğal olaylara ilişkin birikim bilgisi anlamı ile sınırlamayıp, insanların ve insan topluluklarının başından geçenleri kaydetme yoluyla edinilen bilgi anlamında ilk kez Herodotos'un kullandığı görülür.

Herodotos; yazdığı kitaba “istorias apodesis”, yani “tanık olunan ve haber alınan şeylerin anlatılması” adını vermiştir. Herodotos böylece istoria deyimini ağızdan ağza aktarılan veya bizzat yaşayarak tanık olunan insani toplumsal olaylar hakkında da kullanmış oluyordu ki, istoria, insani toplumsal olayları aktarma kaydetme yoluyla edinilen bilgi anlamını ilk kez kazanmış bulunuyordu.

Daha sonra ise Thukidides, istoria sözcüğünden sadece bir aktarma ve kaydetme işini değil aynı zamanda geçmişte kalan insani –toplumsal olayları değerlendirme ve yorumlama etkinliğini de anlayacaktır. (Özlem 1996; 17-18) Böylece “Tarih” sözcüğü günümüzde taşıdığı anlam içeriğine de kavuşmaya başlamıştır.

Kıscası tarih, toplumun zaman içindeki gelişme yönünü belirleyen, insanın kendi toplumu ile diyalog kurmasını ve bütünleşmesini sağlayan, ondaki toplum şuurunu canlı tutan bir kültür hazinesidir. (Turan 2002; 189)¹

¹ Çalışmanın Tarih bilgisi ve tanımları kısmında, Yrd. Doç. Dr. Erhan METİN'in *Tarih Nedir? Niçin Öğretilmelidir?* Adlı ders notundan etraflıca yararlanılmıştır.

Milletler yalnız millî kültüre ait eserlerle yetinmemeli, bunun dışında milletlerarası kültürlerin ürünlerine de değer verip onlardan zevk almalıdır. Gökâlâp'ın folklorla yönelik çalışmaları arasında masalların yeniden düzenlenmesi, Dede Korkut hikâyelerinin bireysel üslupla yeniden kaleme alınması görülür. Geleneksel motiflerin yanı sıra bireysel yaratımının sonucu ortaya çıkan ve öğretici nitelik taşıyan çalışmalarının gayesi yeni oluşacak medeniyetin temellerinin atılmasıdır. (Çek Cansız 2014; 64) Masallar eski karakteri, eski mefkûreyi sağlayan eserler (Çek Cansız 2014; 64) olduğu için tarihi açıdan büyük bir görevi ifa etmektedir. Belirtilen bu unsurun irdelenmesi, Masal ve ninni gibi türlerin anlatıcılarının büyük oranda kadınların olması Türk sosyo-kültürel yapısı içinde kadının tarihsel değişiminin tespitini gerektirmektedir. (Çek Cansız 2011; 62)

Masalların coğrafi ve tarihi taşınmasına İbrahim Dilek'in Altay masallarıyla ilgili çalışması örnek olarak verilebilir. Bu çalışmasında Dilek, Altay masallarının Türkiye'deki versiyonları üzerinde durarak aralarındaki değişimleri göstermiş, masallardaki bu değişimlerin inanç ve coğrafyaya bağlı olarak yoğunlaştığını belirtmiştir (Dilek:2007). Şüphesiz Dilek'in üzerinde durduğu husus, diğer Türk boylarının masalları için de geçerlidir.

Masalalar genel olarak itibari bir yerde ve itibari bir zamanda geçtiği için net bir tarih ifadesini bulmak çok kolay değildir. Ancak masalarda sık sık tekrarlanan 3, 5, 7, 40, formelleri gün, ay yıl ifadelerinin önüne getirilerek zaman ve tarih belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Fakat cumhuriyetin ilk yıllarında genç Cumhuriyet'in temel felsefesi olan milli devlet ilkesinin teşekkülü için; ulus devleti inşa ederken, millî kahramanları anlatan çocuk masalarında tarihi olaylar ve onların kahramanlıkları anlatılmıştır. Sovyetler Birliği Döneminde de Türk boyları üzerinde folklor politikalarında da bunun örnekleri görülmüştür. (Kalenderoğlu 2011)

Türk edebiyatı tarihi, halk edebiyatı etkisinin, genellikle kültür ayrıcalıklarının halka açılması çabası olarak kabul edilen siyasi ve toplumsal hareketle paralel gitmesine en güzel örneği verir. Tanzimat'tan önceki yüksek kültür edebiyatında halk edebiyatının etkisinden bahsedilememektedir. Tanzimat devri yazarlarında ise, dili sadeleştirmek için yapılan büyük gayretler arasında, halk edebiyatından yararlanma eğilimi az da olsa vardır: Şinasi, atasözlerini bir araya getirir, Vefik Paşa tercümeleri ve atasözleri derlemeleriyle halk tabir ve ananelerine yabancı kalmaz. Ziya Paşa ve Namık Kemal ise, dilde sadeleşme çabalarına rağmen, folklorik edebiyata kuramsal da olsa bir önem vermekten uzak kalırlar. 1908 inkılâbından sonra Ziya Gökâlâp, Türk ve İslam kültürlerinin kaynaklarına el atmak zamanının geldiğini ilan eder. Edebi dili, İstanbul konuşma dili esas tutularak sadeleştirme, edebiyatın içerigine de yeni amaca hizmete kabiliyetli bir karakter verme girişimlerinin teorisini söylemekle kalmayıp, ilk örneklerini de kendi verir. Onun Altın Işık'taki masallarının birçoğu ve Kızılelma'daki bazı manzum hikâyeleri, halk masal ve efsanelerini, içeriklerini bozmadan güzelleştirmek yolundaki çabalarının ürünüdür. Kızılelma'daki parçaların çoğu ise masal, destan, türkü, ilahi sekline bürünmüş siyasi-ideolojik propaganda ürünleridir (Boratav, 1982; 58).

Bu tarz kurama metinlerle folklorun ideolojiye hizmet etmesi kullanılarak devlet ilkeleri çocuklardan başlayarak topluma yayılmak istenmiştir. Masal metinleri ait oldukları zamanlara ait birçok tarihi unsuru barındırır. Masal metinlerindeki tarihi unsurları iki gruba ayırarak inceleyebiliriz. Bu unsurlar bazen söz konusu zamana dair kesin bazı çıkarımlar yapmamıza yardımcı olacak ipuçları taşırken bazen sadece söz konusu alanla ilgili genel bir fikir verir. Örneğin masal metinlerinde en sık karşılaştığımız durumlardan biri söz konusu alanda bulunan bir kaleden, bir savaştan, bir karakterden ya da bir silahtan bahsetmesidir. Bu tarihi unsurlar masalın ait olduğu zaman dair bilgi vermekle beraber söz konusu zamanı diğer zaman dilimlerinden ayırt etmede yeterli bir bilgi içermez.

KAYNAKÇA

- Bainbridge, Margret, (1995) *Dünyada Türkler*, Birinci Bs. İstanbul. SAY Yay.
- Boratav, Pertev Naili; (1982c). *Folklor ve Edebiyat I*, İstanbul: Adam.
- Çek Cansız, Songül; (2014) *Ninnilere Bağlam Merkezli Bir Yaklaşım*, *Turkish Studies*, Vol 6/4 Fall 2011, s.61-75.
- Çek Cansız, Songül; (2014) *Ziya Gökalp'in Düşünce Sistemi ve Folklorla Bakışı*, *Milli Folklor*, Yıl 26, Sayı 103, s. 59-68.
- Dilek, İbrahim; (2007) *Altay Masalları*, Alp Yayınevi, Ankara.
- İSMAİLOV Prof. Dr. Zeyneş, (2002) *Kazak Türkleri*, Ekim 2002, Ankara, Yeni Türkiye Yay.
- KALENDEROĞLU , İhsan (2011), *Sovyet Dönemi Türkmen Folkloru*, "Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1954)", Kurgan Edebiyat Yay. Ankara.
- Makas, Zeynelabidin; (2000) *Türk Dünyasından Masallar*; Kitabevi Yay., İstanbul-
- Roux, Jean-Paul, (2007) *Türklerin Tarihi*, Kabalıcı Yay., İstanbul-2007, s. 11-30
- Sakaoğlu, Saim; (1999) *Masal Araştırmalar*, Akçağ Yay., Ankara.
- _____; (2002) *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Akçağ Yay., Ankara.
- Nuri Köstüklü; (199) *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*, Günay Matbaası, Konya.
- Doğan Özlem,(1996) *Tarih Felsefesi*, Anahtar Kitaplar yay., İstanbul.
- İlber Ortaylı, (1996) "Tarih Nedir?", *Türkiye Günlüğü*, sayı:39, Mart-Nisan 1996.
- İslam Ansiklopedisi, "Tarih" maddesi, M.E.B yay., C:11, s.777
- Refik Turan, (2002) "Kültür Alanındaki Gelişmeler", *Türkiye Cumhuriyet Tarihi (Komisyon)* , C.II, Atatürk Araştırma Merkezi yay. Ankara.
- Yeşil, Yılmaz, (2014) *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri*, Eskişehir 2013 *Türk Dünyası Kültür Başkenti*, Ankara, Grafiker Yay.

